

ΝΑΠΟΛΙΤΑΝΙΚΟ (ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟ) ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Καρτ ποστάλ της Νάπολι
(Εικονικό Μουσείο Αρχείου Κουνάδη)

ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΟΡΔΟΥΛΙΔΗ

Το δίκτυο μέσα στο οποίο συμμετέχει το ελληνόφωνο αστικό λαϊκό τραγούδι, συνομιλώντας διαρκώς με τους συνένοικούς του, είναι μεγαλειώδες. Η μελέτη της ιστορικής δισκογραφίας έχει ήδη προσφέρει σημαντικά εργαλεία στην κατανόηση των σχέσεων που αναπτύχθηκαν με άλλα ρεπερτόρια, από διαφορετικά και πολλές φορές απόμακρα, τουλάχιστον γεωγραφικά, μέρη του κόσμου. Τα πολιτιστικά αυτά δίκτυα, μέσω πολυποικύων διαδρομών, αλληλοεπηρεάστηκαν με τις ελληνικές μουσικές, σχηματίζοντας ένα ασύνορο και συγκρητικό πολιτισμικό μωσαϊκό.

Μία από τις πιο ξεχωριστές περιπτώσεις αφορά το ιταλικό τραγούδι γενικώς, αλλά και την πόλη Νάπολι, με το περίφημο Canzone Napoletana, ειδικότερα. Έχουν εντοπιστεί πλείστα όσα ηχογραφημένα ελληνικά τραγούδια, στα οποία οι Έλληνες πρωταγωνιστές δανείστηκαν μουσική ή/και στίχο από προϋπάρχοντα ναπολιτάνικα. Αλλωστε, ούτως ή άλλως, η συνθήκη των μαντολίνων, των κιθαρών, των μαρς, της φωνητικής πολυφωνίας και του bel canto φωνητικού ιδιώματος, τα οποία τα συναντάμε στα ελληνόφωνα μουσικά είδη, αποτελούν χαρακτηριστικά που φανερώνουν τις σχέσεις που αυτά ανέπτυξαν με το ναπολιτάνικο τραγούδι.

Η οικειοποίηση από την πλευρά των ελλήνων μουσικών είναι διττή: αφορά αφενός τον στίχο, ο οποίος πλέον είναι ελληνικός (απ' ό,τι δείχνουν τα μέχρι τώρα στοιχεία, δεν έχει καμία σχέση με τον πρωτότυπο), αφετέρου τις πρακτικές εκτέλεσης: διαφορετικό οργανολόγιο, διαφορετικό τραγουδιστικό ύφος, συχνά διαφοροποιήσεις στις μελωδικές και ρυθμικές φόρμες και στις αρμονίες. Οι Έλληνες μουσικοί προσαρμόζουν αυτό που ακούν στη δική τους συνθήκη, με βάση τις δικές τους δυνατότητες. Στη δισκογραφία, πέρα από τις κυκλοφορίες ναπολιτάνικων τραγουδιών στα ελληνικά, στις ετικέτες των οποίων σημειώνονται οι αρχικοί δημιουργοί (άρα τα έργα δηλώνονται ως διασκευές), εντοπίζονται και τραγούδια στα οποία όχι μόνο δεν δηλώνονται οι ναπολιτάνοι δημιουργοί, αλλά αργά ή γρήγορα, λόγω της επιτυχίας της οικειοποίησης, οι μουσικοί αυτοί σκοποί εν τέλει φτάνουν να λογίζονται ακόμη και ως «ελληνικά παραδοσιακά».

Το φεστιβάλ Piedigrotta της Νάπολι

Αξίζει να σταθούμε σε μία από τις πιο διάσημες και παλαιότερες θρησκευτικές γιορτές που πραγματοποιούνταν στη Νάπολι, η οποία ακούει στην ονομασία Piedigrotta. Κατά τη διάρκεια της γιορτής ένας μουσικός διαγωνισμός λάμβανε χώρα, ο οποίος κατά τον 19ο αιώνα μετατράπηκε σε δυναμικό φεστιβάλ. Το εν λόγω φεστιβάλ σταδιακά μετατράπηκε σε τρόπον τινά εμπορικό μηχανισμό, ο οποίος έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση και προώθηση του ναπολιτάνικου τραγουδιού σε όλο τον κόσμο. Τυπώνονταν εμπορικές παρτιτούρες με τα βραβευθέντα μουσικά έργα και αργότερα αυτά ηχογραφούνταν και σε δίσκους. Σύντομα, τα τραγούδια κυκλοφορούσαν σε διάφορα μέρη του κόσμου. Το λιμάνι της Νάπολι επικοινωνούσε έντονα, οικοδομώντας ένα δυναμικότατο δίκτυο, με άλλα λιμάνια του κόσμου. Ετσι, αναπτύχθηκαν ιδιαίτερες σχέσεις με τη Θεσσαλονίκη, την Κωνσταντινούπολη, τη Σμύρνη, την Αθήνα, την Πάτρα. Επιπλέον, το δίκτυο των εκδοτικών οίκων, το οποίο προωθούσε τις εμπορικές παρτιτούρες, των θεατρικών παραστάσεων και των συναυλιών που περιόδευαν ανά τον κόσμο δημιουργήσε ροές καλλιτεχνικών

προϊόντων, συστήνοντας έναν ποικιλόμορφο μουσικό κοσμοπολιτισμό. Αναμφισβήτητα, η Σμύρνη και οι ελληνόφωνοι μουσικοί εκεί αποτέλεσαν κατεξοχήν δέκτες των πολιτιστικών αυτών ρευμάτων. Έχοντας τα αφτιά τους ανοικτά, οικειοποιήθηκαν πρακτικές, φόρμες, όργανα και έργα, τα οποία έγιναν αναπόσπαστο κομμάτι μιας ξεχωριστής, αλλά γκρέκα αισθητικής.

Δύο δείγματα, που αντικατοπτρίζουν τις σχέσεις που αναπτύχθηκαν, είναι τα εξής:

Το «Μη λησμονείς» αποτελεί ελληνική διασκευή της μεγάλης ναπολιτάνικης επιτυχίας με τίτλο «O sole mio», σε στίχους Giovanni Capurro και μουσική των Eduardo di Capua και Emanuele Alfredo Mazzucchi. Ο τελευταίος φαίνεται να πούλησε ορισμένες συνθέσεις του στον Di Capua, συμπεριλαμβανομένης και αυτής, το 1897. Εναν χρόνο μετά, το 1898, από την Οδησό όπου περιοδεύει, ο Di Capua φαίνεται να συνθέτει το τραγούδι και να λαμβάνει μέρος στον διαγωνισμό της «La Tavola Rotonda» (κυριακάτικη λογοτεχνική, εικονογραφημένη, μουσική εφημερίδα), που εκδίδεται από τον οίκο F. Bideri στη Νάπολι. Στον διαγωνισμό αυτό, ο οποίος δεν είναι άλλος από την αναβίωση του διαγωνισμού Piedigrotta, η σύνθεση λαμβάνει τη δεύτερη θέση (για σχετικά τεκμήρια και πηγές βλέπε

την ιστοσελίδα της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Νάπολι, dl.bnnonline.it).

Στην ελληνική δισκογραφία, το τραγούδι εμφανίζεται από το 1906, ηχογραφημένο στην Κωνσταντινούπολη και τη Νέα Υόρκη.

Απ' τα πολλά που μ' έχεις καρωμένα

Σήμερα, το τραγούδι «Δε σε θέλω πια» (ή και «Από τα πολλά») έχει συνδεθεί άρρηκτα με τη Σμύρνη. Συχνά, δε, χαρακτηρίζεται ως «παραδοσιακό» της πόλης. Η έρευνα στην ιστορική δισκογραφία αποκαλύπτει πως το τραγούδι αποτελεί διασκευή του ναπολιτάνικου τραγουδιού «Mbraccia a me» (Mbraccia a me) («Αγκάλιασέ με») των Vincenzo di Chiara (μουσική) και Antonio Barbieri (στίχοι). Η παρτιτούρα περιλαμβάνεται στην έκδοση «La Tavola Rotonda», στο τεύχος του 1908. Το τραγούδι έγινε ιταλική επιτυχία και ηχο-

γραφήθηκε πολλές φορές στη δισκογραφία.

Στην ελληνική παρτιτούρα που κυκλοφόρησε από τον εκδοτικό οίκο Χρηστίδη στην Κωνσταντινούπολη το τραγούδι αποδίδεται (στίχοι και μουσική) στον Βασίλη Σιδερί, ενώ στο εξώφυλλο της παρτιτούρας που εκδόθηκε από τον οίκο Φέξη αναγράφεται «Μουσική εκ του ιταλικού», καθώς επίσης και το όνομα του συνθέτη «V. Di Chiara».

Επίσης, σύμφωνα με την παρτιτούρα που εκδόθηκε και πάλι από τον εκδοτικό οίκο Φέξη με τίτλο «Τα δένδρα», το ναπολιτάνικο τραγούδι «Mbraccia a me» σε διασκευή Θεόφραστου Σακελλαρίδη και με διαφορετικούς ελληνικούς στίχους συμπεριελήφθη στην

επιθεώρηση «Παναθήναια» του 1909.

Ο Νίκος Ορδουλίδης είναι μουσικολόγος, επιστημονικός συνεργάτης στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Εκτός άλλων έχει γράψει: «Η δισκογραφική καριέρα του Βασίλη Τοτσάνη» (Ιανός, 2014), «Η εποχή του ρεμπέτικου: το λαϊκό πión» (Πριγκιπέσσα, 2018). Από τις εκδ. Bloomsbury Academic έχει κυκλοφορήσει το «Musical nationalism, despotism and scholarly interventions in Greek popular music» (2021)

Παρτιτούρα που εκδόθηκε στη Νάπολι το 1932 (Εικονικό Μουσείο Αρχείου Κουνάδη)

Ηχογράφηση στην Κωνσταντινούπολη το 1906 (Εικονικό Μουσείο Αρχείου Κουνάδη)

Ηχογράφηση στην Κωνσταντινούπολη το 1910 (Εικονικό Μουσείο Αρχείου Κουνάδη)

ΜΟΥΣΙΚΟΙ ΜΥΘΟΙ

ΜΙΑ ΣΕΙΡΑ ΜΕ ΜΥΘΟΥΣ, ΠΑΡΑΝΑΓΝΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΟΦΩΝΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

Υπό την αιγίδα της Α.Ε. της Προέδρου της Δημοκρατίας Κατερίνας Σακελλαροπούλου

BEYOND BORDERS

ΠΕΡΑ ΑΠΟ ΤΑ ΣΥΝΟΡΑ

7ο ΔΙΕΘΝΕΣ ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΝΤΟΚΙΜΑΝΤΕΡ
7th INTERNATIONAL DOCUMENTARY FESTIVAL
7me FESTIVAL INTERNATIONAL DU DOCUMENTAIRE

21-28
08.2022

ΚΑΣΤΕΛΛΟΡΙΖΟ
CASTELLORIZO

AU-DELÀ DES FRONTIÈRES

Άρτεμις Χατζηγιαννάκη, 2017, Ubi Bene Ibi Patria, Υδατογραφία σε χαρτί

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ (IDISME)
HELLENIC HISTORY FOUNDATION (IDISME)

Χορηγοί επικοινωνίας

MEGA

ΤΟ ΒΗΜΑ

TA NEA

in